

VÁZ-IZOMRENDSZERI KOCKÁZATOK ÉRTÉKELÉSE ÉS CSÖKKENTÉSE GÉPEK TERVEZÉSEKOR

ASSESSMENT AND REDUCTION OF MUSCULOSKELETAL RISKS IN MACHINERY DESIGN

Eur. Erg. Dr. Szabó Gyula, Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Gépszerkeztetési és Biztonságtechnikai Intézet, Ergonómiai laboratórium
Eur. Erg. Mischinger Gábor, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Ergonómia és Pszichológia Tanszék, Ergonómiai laboratórium
Moharos István, Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Gépszerkeztetési és Biztonságtechnikai Intézet
Mochnács Mihály, MO-Mechatronika Bt.

ABSTRACT

Óbuda University, Donát Bánki Faculty of Mechanical Engineering and Security Technology and Linamar Hungary launched a joint R & D project to improve production line H1 giving special attention to ergonomics issues. The background of the project, the development process, tools used and results are presented.

1. BEVEZETÉS

Az európai 28 %-os átlaghoz képest kiemelkedik Finnország 77 %-kal, míg mi magyarok - a magunk 8 %-val - sereghajtók vagyunk, ha azt értékeljük, hogy a vállalatok milyen arányban vonnak be ergonómiai szakembereket a biztonságos és egészséget nem veszélyeztető munkakörülmények létrehozásába. [1]

Az adatok szerint a magyar dolgozók 62,3% végez ismétlődő mozdulatokat, 36,3% visz vagy mozgat nehéz terheket, 53,2% dolgozik kellemetlen, fárasztó testtartásban és 70,5% számolt be arról, hogy munkáját állva végzi. [2]

2. ERGONÓMIAI PROGRAMOK

A munkavédelemi törvény megköveteli, hogy a munkáltató köteles minőségileg, illetve szükség esetén mennyiségileg értékelje a munkavállalók egészségét és biztonságát veszélyeztető kockázatokat, majd intézkedéseket tegyen a veszélyek megszüntetése vagy a kockázatok elfogadható szintre csökkentésére. [3]

„A munkavédelemi felügyeletnek együttes útmutatása a munkahelyi kockázatértékelés végrehajtásához” [4] a veszélyforrások között a „Fiziológiai, idegrendszeri és pszichés tényezők” között említi a nehéz testi és a túl intenzív, vagy egyhangú munkát. Ennek a veszélycsoportnak az értékelését az elsősorban hátsérülé-

sek kockázatával járó kézi tehermozgatás minimális egészségi és biztonsági követelményeiről szóló rendelet [5] is támogatja, a korábbi a „nők 20 kg-ot, férfiak 50 kg-ot emelhetnek” megközelítést messze túlhaladva. [6]

A dolgozók **fizikai terhelésének értékelése hazánkban néhány vállalatnál önálló tevékenységként, ergonómiai fejlesztési programokban jelenik meg.** Ezekben az értékelésekben általában meghatározó a testtartás, az erőkifejtés és az ismétlődés együttes figyelembevétele.

A fizikai igénybevétel értékelésére számos módszer használható, ezek közül ritkán találkozunk energiaforgalom méréssel, erőméréssel vagy a számítógépes modellezéssel. A gyakorlatban legtöbbször papír-ceruza alapú értékelőlapokkal, pl. REBA, [7] RULA, [8] MAC, BRIEF, QEC, JSI, vagy szubjektív kényelmetlenség-fájdalom megítélő kérdőívvel dolgoznak. A fenti módszerek részben összhangban vannak a NIOSH-féle módosított emelési egyenlettel, [9] azaz próbálják egyszerre értékelni a testtartást, erőkifejtést, ismétlődési gyakoriságot, kiegészítve néhány környezetre és a teherre vonatkozó paraméterrel.

3. A LINAMAR PROGRAM

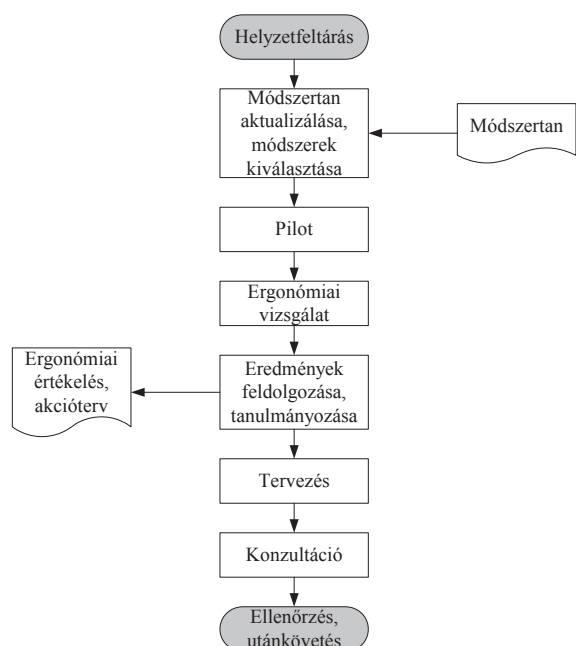
Az Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar és a Linamar Hungary NyRt együttműködve 2009. szeptemberében egy ergonómiai-munkabiztonsági célú innovációs kutatási-fejlesztési programot indítottak.

A fejlesztési program több célkitűzése között nagy hangsúllyal szerepelt az ergonómiai fejlesztés, a munkahely és munkakörnyezet kialakítására vonatkozó kutatás-fejlesztés, a

munkahely és munkakörnyezet legkorszerűbb ergonómiai szempontoknak megfelelő kialakítása, ezen belül a részfeladatok:

- Ergonómiai szempontok figyelembe vételével a mérőasztalok és anyagtovábbító rendszerek megtervezése a H1 gyártósorra.
- Minőségi célt szolgált az emberi hibázást kiküszöbölő nyomon követő egység kifejlesztése az anyagtovábbító rendszerhez.
- A tervek alapján 3 tesztmodell legyártása, amelyeken további ergonómiai kutatások, a továbbfejlesztéshez, beállításokhoz szükséges tesztelesek üzemi körülmények között elvégezhetők.

A feladatok megfogalmazásából látható, hogy az 1. ábrán látható munkahely kialakítási - fejlesztési folyamat minden elemére sor került a fejlesztési program során. Ez azért nagyon értékes, mert közismert, hogy **az ergonómiai elvek alkalmazása a tervezési folyamat során lényegesen egyszerűbb**, olcsóbb, mint utólagosan, ha hibásnak bizonyuló kialakítások javítására van szükség.

1. ábra A munkahely kialakítási - fejlesztési folyamat

A követelmények meghatározása után terveztük a mérőasztalokat és anyagtovábbító rendszereket, a tesztmodelleket alvállalkozó bevonásával legyártattuk és ergonómiai értékelésekkel igazoltuk, hogy azok további ergonómiai kutatások és fejlesztések eszközhátterét biztosíthatják.

4. ÉRTÉKELÉSI MÓDSZER

A fejlesztés során

- elkészítettük a meglévő munkahelyek értékelést ellenőrző listával és JSI módszerrel,
- méreteztük a munkahelyeket,
- elkészítettük a szállítószalagok és munkaasztalok prototípusát.

A helyzetfeltárást, azaz a vizsgált terület átfogó értékelést egy ILO ellenőrző listával végeztük. [10]

4.1 Munkaköri Terhelési Index

A gépsor kiszolgálása több munkahelyen, öt különböző tevékenységgel történik. Mind az öt pozícióra elkészítettük a terhelés értékelését, a JSI indexet. A JSI ismétlődő munkatevékenységek esetén alkalmazható, a halmozódó igénybevételből eredő váz-izomrendszeri foglalkozási megbetegedések kockázatainak felmérésére szolgál.

A Munkaköri Terhelési Index (JOB Stress Index) [11] alapadatai:

- Erőkifejtés intenzitása (IE)
- Erőkifejtés időtartama (DE)
- Percenkénti ismétlés (EM)
- Kéz / csukló helyzete (HWP)
- Munka üteme (SW)
- Napi munkaóra (DD)

Az alapadatok meghatározása minden esetben ötfokú skálán történik, majd az indexet az alábbi (1) képlettel számítjuk:

$$JSI = IE * DE * EM * HWP * SW * DD \quad (1)$$

A JSI értelmezése standard alapján történik:

- Ha a számított érték (JSI) kisebb vagy egyenlő 3, akkor a munkavégzés biztonságos
- Ha az JSI érték 4-6 körüli, akkor közepes valószínűséggel fennáll a felső végtagok munkatevékenységből adódó károsodásának (MSD, WMSD, RSI, CTD) esélye
- Ha a JSI érték 7, vagy annál több, akkor nagy valószínűséggel fennáll a felső végtagok munkatevékenységből adódó károsodásának (MSD, WMSD, RSI, CTD) veszélye

A terhelési adatok értékelése alapján igazolódott, hogy a terhelés, illetve a munkahelyek közötti különbség a munkadarab súlyából és a szükséges erőkifejtésből, illetve a rossz kéz / csukló helyzetből adódik. Ennek megfelelően a

kritikus feladat a munkavégzés során a helyes testtartás feltételeinek megteremtése.

A fejlesztési programunkban alkalmazkodnunk kellett a már korábban kialakult telepítési tervhez, ezen belül arra törekedtünk, hogy

- a leszedési és felrakási helyek a gép-kiszolgálási pontokhoz lehető legközelebb legyenek,
- kellő pufferelésre legyen lehetőség,
- elegendő hely maradjon a közlekedésre a szalag mellett,
- a leszedéshez és a gépi adatleolvasáshoz kedvező legyen a munkadarab helyzete a szalagon,
- biztonságos legyen az anyagmozgatás,
- az anyagmozgatás sebessége a termelési ütemet kövesse.

5. ANTROPOMETRIAI ELEMZÉS

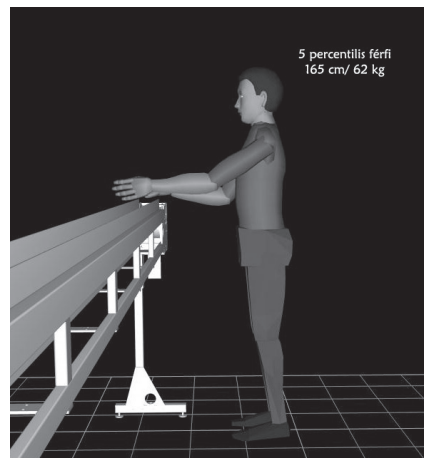
A részlettervezés része volt a munkatevékenység által megkövetelt testhelyzetek, mozdulatok felmérése, kritikus helyzetek modellezése számítógéppel segített antropometriai tervező rendszer (CAAA) alkalmazásával, különös tekintettel az alábbiakra:

- szabad helyszükséglet,
- elérési és látási tartományok,
- kritikus testhelyzetek és mozdulatok,

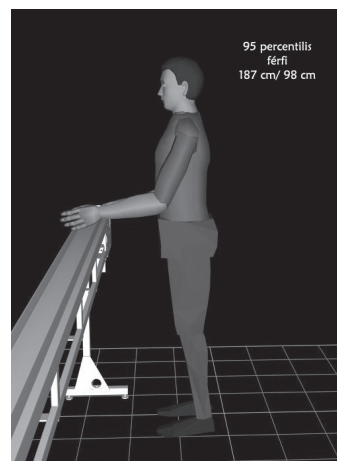
A CAAA programok lehetővé teszik, hogy a szerelősori műveletek kritikus testhelyzeteit, testtartásait és mozdulatait elemezzük. A különböző testmagasságú embermodellek választásával az eltérő antropometriai méretekkel rendelkező dolgozók és a munkahely modelljének illesztési kísérlete elvégezhető és az eredmény értékelhető. Grafikusan ábrázolható a helytelen vagy kényelmetlen testhelyzet, amely hosszabb távon fárasztó, sőt az egészség időleges vagy végleges károsodását okozhatja.

A modell előállításának és alkalmazásának természetesen több feltétele is van. A két legfontosabb érvényességi kritérium az, hogy mennyire reprezentálja az embermodell a szerelősoron dolgozók antropometriai jellemzőit és milyen pontossággal állíthatók be a funkcionális testhelyzetek. A testhelyzetek beállításánál a programok által engedélyezett elmozdulási szögtartományok a mértékadóak, mely az átlagos emberi képességeket szimulálja. A munkahelyi feltételek változása vagy tervezett változtatás esetén ezek a helyzetek reprodukálhatók, a feltételezett vagy tényleges dolgozói modellel megismételhetők.

A szállítószalagok kiszolgálását különböző méretű embermodellekkel ellenőriztük. Az embermodelleket a JACK nevű CAAA programmal állítottuk elő.

2. ábra 5 percentilis férfi modell a HI-1 szalag mellett oldalnézetben

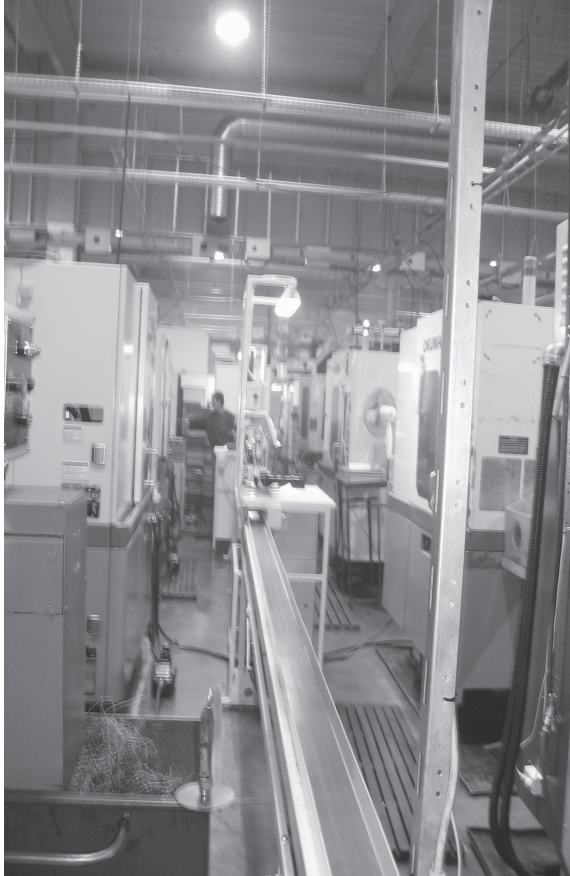
3. ábra 95 percentilis férfi modell a HI-1 szalag mellett oldalnézetben

A példaként bemutatott 2. és 3. ábra szerint a szalag 102 cm-es hevedermagassága és a terelőlemez 107 cm-es magassága nem teszi lehetővé, hogy férfi dolgozók kényelmes testhelyzetben – függőleges felkarral és közel vízszintes alkarral – munkadarabokat a szalagra helyezzenek vagy onnan levegyenek. A felkar helyzete/függőlegessel bezárt szöge a 3. ábra szerint az 5/50/95 percentilis férfi esetén 58-37/40-24/24-0 fok tartományban van. Ez a funkcionális testhelyzet legföljebb a 95 percentilis közeli testmagassággal rendelkező dolgozók esetében mondható elfogadhatónak.

Férfiak esetében legalább 8-10, nők esetén pedig 20-25 cm magas lábrács használata mellett várható a kényelmes kéztartás.

6. EREDMÉNYEK

A H1 gyártósor átalakítása két eredményt is hozott. Közvetlen eredmény, hogy az adott területen javult a termelékenység és a biztonság, míg közvetett eredménynek tartjuk, hogy a szervezet egy újfajta, fejlődésre kész tudás birtokába jutott.

4. ábra Anyagtovábbító szalag a H1 soron

Nem érhet azonban itt véget a folyamat. Az itt elért eredményeket más területeken is kamatoztatni kellene, és az adott gyártósoron túlmutató, az egész szervezetre kiterjedő fejlesztéseket is meg kell valósítani.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar és a Linamar Hungary NyRt közös K+F programja keretében egy gyártósor ergonómiai értékelésére és fejlesztésére került sor. Bemutattuk a fejlesztés hátterét, folyamatát, alkalmazott eszközöket és eredményeket.

7. IRODALOM

[1] European Agency for Safety and Health at Work, ESENER - European Survey of Enter-

prises on New and Emerging Risks, Luxembourg, 2010

[2] European Agency for Safety and Health at Work: OSH in figures: Work-related musculoskeletal disorders in the EU — Facts and figures, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2010

[3] 1993. évi XCIII. Törvény a munkavédelemről

[4] A munkavédelmi felügyelet együttes útmutatása a munkahelyi kockázatértékelés végrehajtásához, Munkaügyi Közlöny 2006/ 4. szám.

[5] 25/1998. (XII. 27.) EüM rendelet az elsősorban hátsérülések kockázatával járó kézi tehermozgatás minimális egészségi és biztonsági követelményeiről

[6] Közlekedés- és Postaügyi Miniszter 2/1972 KPM számú rendelete a Közlekedési Balesetelhárító és Egészségvédő Óvórendszabály IV. Anyagmozgatás, anyag tárolás című fejezetének kiadásáról

[7] Hignett, S. and McAtamney, L. (2000) Rapid Entire Body Assessment: REBA, Applied Ergonomics, 31, 201-5.

[8] McAtamney, L. & Corlett, E.N. (1993) RULA: a survey method for the investigation of work-related upper limb disorders, Applied Ergonomics, 24, 91-99.

[9] Thomas R. Waters, Vern Putz-Anderson, Arun Garg: Applications Manual for the Revised NIOSH Lifting Equation, NIOSH Publication No. 94-110:

[10] ILO: Jobb munkahely - nagyobb termelékenység, DSGI Ergonómiai Mérnöki Iroda, 2007

[11] Moore, J.S., and Garg, A. (1995) The Strain Index: A Proposed Method to Analyze Jobs For Risk of Distal Upper Extremity Disorders. American Industrial Hygiene Association Journal, 56(5): 443-458, magyarul: Szabó Gy.